

ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ՇԱՐԱԿԱՆԱՆԱՑ

Ուրեմն, շարականների նպատակն է եղել տալ ժողովրդին համառոտ՝ բայց պարզ ու հասկանալի լեզուով Ս. Գրքի բովանդակությունը, արժատացնել ժողովրդի մէջ կրօնական գաղափարներն ու քրիստոնէական էջմարտութիւններն ու դաւանական հաւատալիքները:

Ներկայումս, մեր եկեղեցւոյ մէջ ժամատացութեան ժամանակ երգւում են հոգեւոր երգեր, ասում են մաղթանքներ, քարոզներ են, բայց կան և երգեր, որք էնն մտնում այդ սահմանի մէջ, թէև հոգեւոր երգ անունն ունին:

Առաջինները կոչւում են կանոնեալ երգեր, իսկ երկրորդները՝ տարականն: Առաջինքն մօտական գործածութեան մէջ են Ս. Հայրապետների որոշմամբ, իսկ տարականն՝ ոչ:

Տարականն երգերից կարող ենք յառաջ բերել մի քանի նոր շարականներ, որոնք գտել են Մայր Աթոռի Մատենա-գարանի շարականների (ձեռագիր) համեմատութեան ժամանակ:

ՇԱՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱՄԱՑ

1. — Հայր երկնաւոր, անկանիմ առաջի անոխակալ քո գթութեանդ, զի մեղաւք իմովք բարկացուցի, և չար առաջի քո տրտրի. աղաչեմք ըզքեզ (ը) ներեա՛լ յանցանաց իմոց, որ միայնդ ես ողորմած:

2. — Արք անուրէնք կոչեցին զիս հաղորդիլ արեան մահու գնացի ըզհանապարհս ձախակողմեանն, կատարեցի ըզչար խորհուրդ նոցա. աղաչեմք ևն:

3. — Մեծ են յանցանք իմ, Տէր, զոր գործեցի յաչէ մահու, հրամանաւ իմայնէլեան քունաւորին. երազեցի հեղուլ զարին եղբաւրն. աղաչեմք ևն:

4. — Ա՜հ ապաւէն և (ը) այս դարձելոյս ի քեզ յարենէ փրկեա՛լ զիս, Տէր, որպէս թողեր զայն երգողին. թող և ինձ ըզպտրտս մեղուցեալքս ծառայիս. աղաչեմք ևն:

Ծ. — Մեղայ, Տէր, մեղայ Մանասէի ձայնիւ գոչեմք ընկալ զիս մարդասէրդ ընդ երանելիացն որոց թողան և ծածկեցան յանցանքն. աղաչեմք ևն:

Ինչպէս կ'երեւի շարականի վերնագրից՝ այս երգը գրել է Համամ անուն մէկ. նոյնը ցոյց է տալիս և աների սկզբը՝ նոտուերը, որոնք կաղմում են Համամ անունը:

Չամչեանի Հայոց Պատմութեան Գ. Հատորում, էջ 272, կարդում ենք մի Համամի մօտին, որ ապրում էր Յովնանէն Պլուզից քիչ առաջ և հմուտ քերական էր, ինչպէս այս երեսում է նորա երգից, որը մենք յառաջ բերինք վերևում:

Այս շարականը գտայ միայն Մայր Աթոռի Մատենադարանի գրչագիր մագաղաթեալ Շարականի մէջ, որ կրում է № 1598 (Ին) թիւը և գրչագրած է 1331 թււին, ի թագաւորութեան Լևոնի (ուրեմն՝ Օշնի որդի), ի Հայրապետութեան Տն. Յակովբայ: Հաւանական կը կարծեմ կիկիոյում գրուած:

Այլ Հարց Աւետեաց ԱՃնի, կանոնք Սրբոյն Ապոստոլմուսէայ, № 1616 գրչագիր Շարականին մէջ:

Շարական ինկարկութեան յաղ քան զպատարագն, № 1598:

Շարական Տարագոսեանց, № 1606:

Եւ այլ մի քանի ուրիշ երգեր, որք աւելի են տպած Շարականից, և ես ունիմ գտած ձեռագիր Ին շարականներէն, որք զըզեղեղեմ աշխատութեանս վերջին, որպէսզի աստ չխանգարէ առաւմտափրութեանս թելը:

«Շարական» և «Շարակնոց» բոռի բացատրութիւնը. — կանոնեալ երգերը ամփոփուած են մի գրքի մէջ, որ «Շարական» և երբեմն էլ «Շարակնոց» անունն ունի: Այս անուններով յայտնի էր ԺԳ. դարից սկսեալ: Թէ ինչ անուն ունէր այդ երգերի հաւաքածուն ԺԳ. դարից առաջ, մեզ յայտնի չէ:

Մայր Աթոռի Մատենադարանի մի գրչագիր, 1412⁽¹⁾ թուականին գրուած, «Երգարան» անունն կը կրէ, 1331⁽²⁾ թուականինը՝ «Յղո՛նակաւոր Տառ», ԺԶ.⁽³⁾ դարու «Շարական», իսկ ԺԷ.⁽⁴⁾ դարու «Շարական»:

«Շարական» խօսքը, ինչպէս կ'երևի տարեթուէն, ուշ ժամանակի խօսք է (ԺԶ. կամ ԺԷ. դարու), իսկ «Շարական» խօսքը արդէն ԺԳ. դարուց յայտնի է կիրակոս Գանձակեցիէն:

Բայց որովհետեւ ԺԳ. դարու սկիզբին «Երգարան» կը կոչուի, հաւանական է, որ ԺԳ. դարու սկիզբէն առաջ էլ մի այդպիսի անուն, «Երգարան» կամ «Հոգեւոր երգք» անուն պիտի ունենար:

Սոյն վերոյիշեալ անուանքէն ամենէն յաճախ գործ կ'ածուի «Շարական» անունն: Այս բառս առաջին անգամ գործ է ածուած Ներսէս Շնորհալին, որ «Յաղագս Հրեշտակաց» ճառին յաւելած է 100 տուն ստանաւոր ներքոյիս, որի վերջին մի յիշատակարան կայ այս ձևով. —

Ձոռն ին բարեաց ծնող բռնիցս,
մի ժողանաք տանող վեհիցս,
Ձներսէս եղբայր Հայրապետիս,
որոյ անուն Տէր Գրիգորիոս,
Յորմէ խնդրէ գիշել ընդ իս,
յորմտեցաւ շինուած ճառիս
և եղանակ տարականխ,
առ ի պատիւ մեծի տանի⁽⁵⁾:

Նշանակէս, Լամբրոնացին ի Մեկնութեան Պատարագին, Ճաշու Սաղմոսի, Տէր Թագաւորեացի մասին խօսելիս, ասում է «Ձոր երգէ եկեղեցի խորհրդապէս նախ սկիզբն արքայ պատարագին, ընդ որ և տարական, յորմար են պատշաճապէս 'ի փառս Այ. Ժ.:

Դարձեալ, սաղմոս ըստ խորհրդոյ առուր դաս դաս շարականաւ ասեն. Տէր Թագաւորեաց, Զեցեալ Տէր, Շարական, ևն.⁽⁶⁾

Շարական ընդհանուր առմամբ երգերի անուն է, այլև արուած է այդ երգերի ժողովածուին:

«Շարական» խօսքը ոմանք ստուգաբանում են այսպէս՝ «ար» և «կան», այս. ինքն՝ ակաների (թանկագին քարերի): Այսպէս բացատրում է Մայր Աթոռի միաբան Արժ. Սահակ Վրդ. Ամատունի (Տե՛ս «Արարատ» Ամսագիր, 94 թուականի): Իբր թէ այսպէս անուանում են նրա համար, որ այդ երգերը թանկագին քարերի են նմանում:

Ըստ իս, այդ բառը — շարական — կազմուած է Արարեքէն Եհր (ܐܪܐܝܬ) և ական (ܐܝܬ) անկերից: Արարեքէնում Եհր ասում է յանգաւոր երգերը. իսկ ական Հայերէն բովանդակութիւն ցուցնող մասնիկ է. ուրեմն այս երկրորդ բացատրութեամբ պէտք է հասկնալ Շարական բառը — երգերի ժողովածու: Երբեմն ասում է և Շարական — ական — նոց ամանցներն էլ բովանդակել, ամփոփել կը նշանակեն. օրինակ՝ խառնոց = խառի տեղ, կամ դարմանանոց = դարմանի տեղ, ամբար: Այս վերջին ձևն էլ — Շարական — աւելի կը հաստատէ իմ ասածը:

Առաջին բացատրութիւնը սխալ է և մի ուրիշ — քերականական — կողմից էլ, վասնզի եթէ ակաների Շար նշանակէր Շարական բառը, պէտք է լիներ այսպէս — Շարական . վասնզի այդ տարբերութիւնը անհրաժեշտ է, այլ ականց:

Ի հաստատութիւն կարծեացս, որ Եհր կամ Եհր բառը Հայոց մէջ Արարեքէնից մտած էր, յառաջ բերեմ մեր մատենագիրներէն վկայութիւն:

Մամիկոնեան Յովնանէս Պատմագիրը Եհր բառը գործ է ածում «երգ» բառի իմաստով: Երբ վահան Մամիկոնեանը Պարսիկներին յաղթած վերագառնում էր, և... ընդ առաջ եղեն նոցա սպարապետքն, և երգս առեալ բազում ինչ իրաց քովէին:

(¹) ՁԶ 1616 (ԼԵ). Թուղթ 'ի գեղաքաղաքն Ռեքրեցիիէ (Վրաստանի մէջ կը գտնուի այս գեղաքաղաքը):

(²) ՁԶ 1598 (ԻԵ). 'ի Թուին 1331, 'ի Թագաւոր. Լեւոնի, 'ի հայրապետի. Տե. Յակովբայ:

(³) ՁԶ 1516 (ԽԵ). 'ի Թուին 1580, Խարբրդու երգմէք գեղում գրուած:

(⁴) ՁԶ 1582 (ՃԱ). Մագաղաթի վրայ. 1659 Թուին 'ի Սալմասու:

(⁵) «Բացատրութիւն Շարականի», Աւետիքեան, էջ 562, 'ի վեհեւտիկ, 1814 թ.:

(⁶) «Մեկնութիւն Պատմագրի», էջ 201, 'ի վեհեւտիկ:

Որ և յետոյ 'ի հոտեւ գիականցն յարդնել
եւր հանեալ ասէին ... (?)»:

Եւ այս ամբ տասցին և 'ի դէպ էր
վասն իրացն, որ և կոչեցաւ անուն գեղջն
Շիրակաւնի(8)»:

Ընգգծեալ բառս՝ Երմակունիք, որ բոտ
ւականին հին բառ է, մեզ տանում է կա-
տարեայ համազման, որ Շարակուն խօսքը
եւր (ش) և ակուն խօսքերից է յառաջ
կէնք և Երմակունիք, որ նման է Եարակուն
խօսքին, նշանակում է եւր հանազներին,
հնարողներին տեղ, բնակութիւն:

Շարակունից դաւրս մնացած երգերը
կոչւում են տարականոն երգեր, վասնցի
այդ երգերից մի քանիսը երբեմնակի
կ'երգուին կնիզկցու մէջ ժամերգութեան
ժամանակ և մօտեւ չեն երգուիր: Օրի-
նակ՝ Ս. Հաղորդութեան երգանակ, փո-
խանակ ընթացիկներին կամ այդ երգ-
ուելէն յետոյ կ'երգեն մի սրէէ առաջ կամ
ննջիցից թաղման ժամանակ: Սրանք էլ
հոգևոր բովանդակութիւն ունեն և ամ-
փոփաւած են 'ի մի, որ «Երգարան», «Տա-
ղարան», «Փանծորան» անուն կը կրեն:

Այս վերջին տեսակի ժողովածուներին
աւագանասիրութիւնն էլ բաւականին հե-
տաքերական է այն տեղակէտից, որ
դրանց մէջ երբեմն պատահում են հին
ժամանակների շարականներ, այլ և այն
տեսակէտից, որ այդ երգերի մէջ արտա-
տալում է հայ ժողովուրդը՝ աշխարհային
զուարթութեանց (առաջ առաջակ ի վերայ
գինգւ) կամ տխրութեանց մէջ:

Արդ, մի հարց է յառաջ գալիս, որ-
տեղից կարող ենք լրիւ կերպով աւտու-
նասիրել հայոց կրօնական քնարերգու-
թիւնը, մինչդեռ ըստ իրի — կանոնաւ և
տարական — կատարեալ են ամբողջա-
կան ժողովածու կանոնից. միայն կրօնա-
նալ երգերի ժողովածուն ունենք «Շարա-
կան» անուամբ, մի քանի անգամ ապաւ
'ի Ս. Էջմիածին, 'ի Ս. Երուսաղէմ և 'ի
Կ. Պոլիս:

Սակայն, այս ժողովածուով և Շա-
րականով և մենք չենք կարող հայոց

կրօնական քնարերգութիւնը ժամանակա-
գրական կարգով աւտունասիրել, դրս
համար հարկաւոր է հին ձեռագիր շարա-
կաններ զտնոյալ ժամանակներին, որոն-
ցից կարելի կը լինի իմանալ, թէ ո՞ր
շարականը (երգը) ո՞ր դարումն է գրուած:
Այս նիւթը տակաւին անմայկ է: 1894
թուին, Հայր Ստեփան վրդ. Ամատունին
«Արարատ» Ամսագրի մի քանի համար.
ներք մէջ քանի մը բան գրեց: 1814 թ.
վերնակի Ս. Ղազարա միաբաններէն Հ.
Գորբիէլ վ. Աւետիքեանը հրատարակած
է «Բնագրութեան շարականաց գիրքը»:
Հայկարան նախագահալ Մկրտիչ Էմին,
1879 թականին Շարակունը թարգմանել
է Ռուսերէնի: Աս մի պարզ թարգմանաւ
թիւն է, առանց յաւելւածի ուղղումա-
սիրութեան:

Թարգմանութիւնն եղել է և Ֆրան-
սերէն, բայց հատկաւոր, Այսպէս, Ֆէրիքս
նէվէ, 1862 թ., Ֆրանսերէնի թարգմանած
է ննջիցից և Ս. Հոգևոյն շարականնե-
րը: Էսթէն Բօսէ թարգմանած է, նոյնպէս
Ֆրանսերէնի, Ս. Լուսաւորչի կանոնը,
1840 թ. ի փարիզ:

Շարականների աւտունասիրութեան
համար աչքի առաջ պիտի ունենանք երեք
գէտեր. — 1) Շարականների խմբագրու-
թիւնը, 2) Բովանդակութիւնը — աւտած
գաղտնիքներն ու մտքերը, և 3) Ձեւը —
բարբառը, Եւ այս ունի պատճառով, որով-
հետեւ մենք շարականների մէջ ժամանա-
կագրական կարգ չենք գտնի, վասնզի
շարականների դասաւորութիւնը կնիզ-
ցական տեսերի, պատկերների համաձայն
է կարգած, և այսպիսի դասաւորութիւն
մէջ, մենք չենք կարող իմանալ թէ՛ ո՞ր
շարականը ամենահինն է կամ վերջինը:
Ինչպէս օրինակ, Ս. Յարութեան շարա-
կաններից մէկը Ե. դարու է, մի երկրորդը՝
Է. իսկ մի երրորդը՝ ԺԲ. դարու: Ուս-
տի, անկարելի է այդ վախճանին հասնել
շարականների դասաւորութեամբ:

ՎԱՀԱՆ ԲԺՇԿԵԱՆ

(Շարականի 2)

(7) Տե՛ս Յովհաննէս Մամիկոնեան, էջ 19-

24: ապաւ 'ի վերնակի, Ս. Ղազար, 1833 թ.:

(8) Նոյն տեղը: